

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Studentpolitik och föreningar i Uppsala cirka 1780–1850

Johan Sjöberg, *Makt och vanmakt i fadersväldet. Studentpolitik i Uppsala 1780–1850*, Diss, Studia Historica Upsaliensia 206, Uppsala 2002. 237 s.

Johan Sjöbergs avhandling behandlar olika sidor av studenternas politiska agerande i Uppsala under en period som sträcker sig från 1780-talet fram till februarirevolutionens efterdyningar och universitetsreformerna i början av 1850-talet. Med författarens egna ord har han sökt svar på följande frågor: Hur var studentpolitiken utformad, varför såg den ut som den gjorde och vilka var orsakerna till att formerna mot slutet av perioden förändrades? Den empiriska undersökningen har koncentrerats till två huvudfrågor. Å ena sidan analyseras olika slag av opinionsyttringar mot bakgrund av studenternas formella maktlöshet och beroendeställning vid universitetet. Å andra sidan undersöks studenternas medlemskap i ett urval av universitetsorganisationen oberoende sällskap och föreningar, den första från 1780-talet och den sista grundad 1846.

Författaren definierar politik som försök att påverka maktförhållanden. Studentpolitiken kan därmed innefatta både ett öppet samhällsengagemang och strävanden att påverka förhållandena vid universitetet. Flera forskare har tidigare framhållit att de samhälleligt inriktade studentrörelserna under vissa tider varit mera framträdande medan studentpolitiken under andra perioder genomgått mera inåtvända faser och främst befattat sig med själva universitetsmiljön. Under 1790-talet framstod universitetet åtminstone i myndigheternas ögon som oroshärdar och från och med 1830-talet följde en period då bland annat de europeiska frihetsrörelserna, skandinavismen och en representationsreform engagerade en stor del av studentopinionen. Beträffande de utåtriktade rörelserna har författaren kunnat stöda sig på en relativt riklig litteratur i vilken rörelsernas anknytning till filosofiska och ideologiska strömningar samt rikspolitiken behandlats. Genom att koncentrera sig på studentpolitikens former och de förändringar som skedde har Sjöberg undvikit den traditionella politiska historieskrivningens fixering vid de mera utåtriktade och dramatiska sidorna av studenternas opinionsskapande och agerande.

Synen på universitetet som en patriarkalisk korporation spelar en grundläggande roll för analysen. De svenska universitetet hade efter sina europeiska förebilder utformats till organisationer med egen styrelse och jurisdiktion. De erbjöd i viss mån ett socialt och ekonomiskt skyddsnät för studenterna, men dessa var samtidigt tvungna att underkasta sig en noggrant fastställd disciplin och var till exempel i de flesta mål underställda konsistoriets domsrätt. Ett

direkt inflytande i disciplinära frågor utövade professorerna dessutom som nationsinspektorer. Den kritik som under första delen av 1800-talet riktades mot universitetet använde bland annat begreppet "fadersvälde" för att beskriva den akademiska patriarkalisen och en del av kritiken riktades uttryckligen mot andan inom nationerna.

Studentpolitikens handlingsformer undersöks i avhandlingens första del utifrån en antropologisk modell om hur maktförhållanden påverkar det politiska agerandet i strikt hierarkiska samhällen. Sjöberg har gjort en uppdelning i öppen och maskerad studentpolitik och behandlat dessa former var för sig. Den förstnämnda formen omfattar den öppna interaktionen mellan över- och underordnad medan den maskerade politiken beskrivs som olika slag av aktioner som innehåller element av "förtäckt ideologisk insubordination". Författaren avser emellertid att undersöka studentpolitikens former också i ett förändringsperspektiv och för att diskutera hur den allt mera markerade politiska offentligheten inverkar på studenternas politiska kultur har Sjöberg tagit hjälp av Jürgen Habermas uppfattning om framväxten av en borgerlig offentlighet.

Behandlingen av den öppna politiken omfattar konflikter inom nationerna, studenterna som tidningsutgivare och -läsare samt i översiktlig form studenternas samhällsengagemang på 1830- och 1840-talen. Öppna konflikter inom nationerna var av allt att döma sällsynta, vilket väl åtminstone till en del får tillskrivas effekten av inspektorernas formella och informella maktutövning. Författaren framhåller dessutom att alla konflikter inom nationerna inte framträder i protokollet eftersom dessa ger en officiell och därför något tillrättalagd bild av verksamheten.

Det stod givetvis också i professorernas makt att behandla uppstudsiga studenter med överseende och Sjöberg betonar att rumlande studenter i allmänhet bemöttes med större mildhet än sådana som gjort sig skyldiga till politiskt färgad insubordination. Studenter som ifrågasatte akademiska eller andra maktförhållanden kunde inte förlätas med mindre än att de på nytt underkastade sig den rådande hierarkin. De exempel författaren behandlar (s 65, 92) visar emellertid att prokansler och rektor åtminstone i vissa fall skyddade studenter som uttalat sig ringaktande om den politiska maktens representanter; det var särskilt under vissa perioder som det var viktigt att de senare inte fick en felaktig bild av universitetets förmåga att hålla ordning på studenterna.

Sjöberg visar att studenterna använde sig av en bred repertoar då det gällde att i öppen eller förtäckt form framföra politiska och sociala uppfattningar samt åsikter om universitetet och enskilda lärare. I kapitlet om den maskerade politiken behandlas både uteblivna artigheter, tillrop, nidvisor, uppträden utanför professorers och andra ämbetsmäns hus och till och med några fall av kollektiv vägran att tillmötesgå nationsinspektors önskemål. Det är givetvis inte alltid klart var gränsen mellan studenternas öppna och maskerade politik skall dras;

budskapen framfördes ibland tämligen omaskerat och studenterna agerade tidvis också på ett sätt som gjorde att budbärarna inte kunde räkna med att förbli anonyma. Vidare är det klart att det inte alltid går att dra en gräns mellan studentaktioner som avsåg att utmana maktförhållanden och utslag av en bråkig studentkultur som saknade politiska syften. Den senare formen av studentupptåg var sist och slutligen lika gammal som universitetet själva och överlevde nog också den tid som behandlas här. Författaren är medveten om att gränsdragningarna utgör ett problem men detta endast antyds i avhandlingen. Exemplet (s 113–120) med den omskrivna musikprocessen från sekelskiftet 1800 visar i alla fall hur sammanvävda studenternas olika aktionsformer kunde vara.

En central slutsats är att förutsättningarna att bedriva politik i form av maskerade opinionsyttringar förändrades ett stycke in på 1800-talet. Sjöberg visar med exempel från 1848 hur pressen hade börjat lyfta fram och tolka också enskilda incidenter för att på så sätt låta studenterna framstå som delaktiga i den pågående kampen mellan liberala och konservativa. Studenternas tillgång till tidningar var god och så småningom ökade också deras betydelse som tidningsutgivare. Offentligheten spelade en allt större roll också genom att den öppna studentpolitiken började knytas till en ny form av sällskap och föreningar som stod utanför universitetsorganisationen. De nya sällskapen karaktäriseras som systemöverskridande; de tillhörde inte korporationssamhället, medlemmarnas ståndsbakgrund varierade och studenterna var i dem inte underordnade professorerna på samma sätt som vid universitetet. Att grunda nya föreningar och ansluta sig till dem tolkas alltså som åtgärder inom den öppna politikens sfär.

Sjöberg har valt ut några sällskap och föreningar i Uppsala och först undersökt studenternas och professorernas förhållningssätt till dem. Därefter har han frågat sig vilka de studenter var som tillhörde sällskapen för att den vägen kunna diskutera den systemöverskridande studentpolitikens sociala anknytning. Den omsorgsfulla analysen omfattar sammanlagt 1 250 studenter och ger belägg för en rad markanta men kanske inte alltid så överraskande skillnader och förändringar. Till en del förklaras väl studentmedlemmarnas sociala fördelning av föreningens syfte. Ett naturalhistoriskt inriktat studentsamfund (*Societas pro historia naturali*) lockade till exempel i början av 1800-talet förhållandevis många adelsstudenter och hela 29 procent av medlemmarna blev efter avslutade studier läkare. Studentföreningen inrättades på 1840-talet delvis i opposition till det "patriarkaliska" nationsväsendet. Den var öppen för alla studenter och medlemmarnas sociala fördelning motsvarade också bättre den som var rådande inom studentkåren som helhet. Medan de undersökta gustavianska ordnarna rekryterade en stor andel högreståndsstudenter och få bondestudenter var studenternas sociala bakgrund i Uppsala läsesällskap och framför allt i Studentföreningen bredare. De studenter som sökte sig till sällskapen och föreningarna blev i stor utsträckning läkare, civila ämbetsmän och lärare. Däremot var de blivande prästerna och mili-

tärerna klart underrepresenterade. Sjöberg sammanfattar med att säga att de systemöverskridande sällskapen till stor del bars upp av de studenter som i framtiden skulle utgöra ett världsligt bildningsborgerskap.

I avhandlingen analyseras de politiska handlingsformer som stod till studenternas förfogande i brytningsskedet mellan det vikande korporationssamhället och ett samhälle där olika slag av systemöverskridande initiativ fick allt större betydelse. Intensivundersökningarna av studentpolitikens aktionsformer och studenternas medlemskap i en rad föreningar har genomförts med omsorg och ger otvivelaktigt ny kunskap om vad studentpolitik vid denna tid var. Behandlingen av den öppna studentpolitiken under den händelserika tiden fram till 1850 är i huvudsak sammanfattande och därmed kvarstår i någon mån frågan hur stora förändringarna inom denna del av studentverksamheten var och om det fanns speciella idéer och händelser som särskilt bidrog till att förändra den öppna studentpolitikens former. Sjöberg har behandlat ett ämne som under senare år intresserat forskare i flera länder och han har ställvis gjort belysande jämförelser med förhållandena vid andra universitet.

*John Strömberg**

* Fakultetsopponent